

การสำรวจพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อใช้เป็นแหล่งในการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร
กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
THE SURVEY OF COMMUNITY FOREST FOR THE OPPORTUNITY OF MEDICINAL
PLANT CULTIVATION: A CASE STUDY OF BAN HUAFAI COMMUNITY
FOREST IN BANDU DISTRICT, CHANG RAI PROVINCE

นันทิกานต์ พิลาวลัย^{1,*}, จักรกฤษณ์ คณารีย์², ณัฐวุฒิ ไหม่นวล³ และ กัญจนภรณ์ ธงทอง¹
Nanthikarn Philawan^{1,*}, Chakkrit Khanaree², Nuttawut Mainon³
and Kanchanaporn Tongthong¹

¹ สาขาวิชาการแพทย์แผนไทย คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

² วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

³ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

¹ Department of Thai Traditional Medicine, Faculty of Science, Udon Thani Rajabhat University

² The School of Traditional and Alternative Medicine, Chiang Rai Rajabhat University

³ Thaton Sub-district Administrative Organization, Mae Ai District, Chiang Mai Province

Received: 3 March 2022

Accepted: 25 October 2022

บทคัดย่อ

เนื่องจากพื้นที่ในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตร ซึ่งอาจพบสารตกค้างจากการใช้ยากำจัดวัชพืช ยากำจัดศัตรูพืช รวมไปถึงโลหะหนัก เป็นสาเหตุทำให้สมุนไพรที่ปลูกในพื้นที่ดังกล่าวสามารถเกิดการปนเปื้อนได้ ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อผลิตวัตถุดิบสมุนไพร โดยทำการสำรวจพืชสมุนไพรที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและศึกษาโอกาสในการพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้และผลิตวัตถุดิบสมุนไพร โดยใช้พื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จากผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย มีลักษณะภูมิประเทศที่หลากหลายและพบพืชสมุนไพรจำนวน 52 ชนิด แยกเป็นวงศ์พืชได้จำนวน 31 วงศ์ และพบพืชสมุนไพรในวงศ์ Euphorbiaceae

* Corresponding author: นันทิกานต์ พิลาวลัย

E-mail: nthkplw@udru.ac.th

(วงศ์ยางพารา) มากที่สุด จากการศึกษาพระราชบัญญัติป่าชุมชน พบว่าสมาชิกป่าชุมชนสามารถพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบสมุนไพรได้ โดยการเก็บพืชสมุนไพรที่ขึ้นตามธรรมชาติ การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรในป่าชุมชน และการนำพืชสมุนไพรชนิดอื่น ๆ เข้าไปเพาะปลูก โดยการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนจะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าป่าชุมชนสามารถพัฒนาเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบสมุนไพรได้และยังใช้ประกอบในตำรับยาไทยเพื่อใช้ในการรักษาโรค นอกจากนี้การพัฒนาแหล่งวัตถุดิบดังกล่าวยังเป็นการผลักดันให้พืชสมุนไพรเป็นพืชเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนและยังใช้ประโยชน์ในการนำพืชสมุนไพรมาประกอบเป็นตำรับยาสำหรับใช้รักษาโรคได้อีกด้วย รวมถึงเป็นการสนับสนุนให้ประชาชนหันมาใช้ยาสมุนไพรเพื่อสร้างระบบสุขภาพของชาติด้วยภูมิปัญญาไทย

คำสำคัญ: ป่าชุมชน, พืชสมุนไพร, สารตกค้าง

Abstract

The chemical residues in agricultural areas causes medical plant to be contaminated that would harm to consumers. Thus, this research aimed to investigate the area for medicinal plant cultivation by surveying Huafai community forest in Bandu district, Chiang Rai, Thailand and to determine the opportunity of medicinal plant cultivation in community forests. The results showed that medicinal plants in Ban Huafai community forest were found 52 types which can be classified to 31 families. In addition, Euphorbiaceae family is the most commonly found. After evaluating of community forest law, the members of community forest could be developed Ban Huafai community forest as medicinal plant cultivation by collecting medicinal plant, propagating medicinal plant and cultivating medicinal plant in community forest. All of the results suggested that community forests can be used to cultivate medicine plant. Moreover, community forest law also allows the members of community forest to use as plant cultivation and propagation. This study could be promoted

medicinal plant cultivation to monetization for population and also encouraged population to use medicinal plant according to Thai wisdom.

Keywords: Community forest, Medicinal plants, The chemical residues

บทนำ

ในปัจจุบันวัตถุดิบสมุนไพรเป็นที่ต้องการในตลาดการซื้อขายเพิ่มมากขึ้น จากที่รัฐบาลมียุทธศาสตร์ชาติพัฒนาจากแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2564 เพื่อผลักดันให้สมุนไพรเป็นพืชเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับประเทศไทย อีกทั้งทางภาครัฐยังสนับสนุนให้ประชาชนใช้ยาสมุนไพรแทนยาเคมีสังเคราะห์เพื่อสร้างระบบสุขภาพของชาติด้วยภูมิปัญญาไทย โดยภูมิประเทศไทยอยู่ในเขตพื้นที่และมีภูมิอากาศร้อนชื้น ซึ่งเอื้อต่อการปลูกสมุนไพร แต่พื้นที่ในปัจจุบันมีปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถผลิตวัตถุดิบสมุนไพรได้ เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งอาจพบสารตกค้างจากการใช้ยากำจัดวัชพืช ยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งรวมไปถึงโลหะหนักด้วย ดังนั้นการปลูกสมุนไพรในพื้นที่ที่มีสารตกค้างทางการเกษตร สามารถทำให้วัตถุดิบสมุนไพรไม่ผ่านการควบคุมคุณภาพวัตถุดิบตามมาตรฐานยาแผนโบราณได้ (สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2561)

จากข้อจำกัดต่าง ๆ ในการควบคุมคุณภาพวัตถุดิบสมุนไพรที่เกิดขึ้นจึงได้สนใจหาพื้นที่ที่ยังไม่เคยมีการทำการเกษตรมาก่อนคือ พื้นที่ป่า แต่พื้นที่ป่าทั่วไป เช่น ป่าสงวน อุทยานแห่งชาติ ป่าไม้ และสวนป่า เป็นต้น มีกฎหมายควบคุมอย่างเข้มงวดทำให้ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ (พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ, 2504; พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ, 2507; พระราชบัญญัติป่าไม้, 2562; พระราชบัญญัติสวนป่า, 2535) แต่ในขณะเดียวกันยังมีพื้นที่ที่รัฐบาลได้มีปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ได้โดยไม่ผิดกฎหมายคือ พื้นที่ป่าชุมชน

จากพระราชบัญญัติป่าชุมชน พุทธศักราช 2562 ระบุไว้ว่า ป่าชุมชนเป็นพื้นที่สาธารณะของภาครัฐที่ปัจจุบันได้มีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ผิดกฎหมาย ซึ่งในอดีตนั้นป่าชุมชนเคยเป็นพื้นที่สำหรับให้ชุมชนไว้ใช้ในการดำรงชีพ เช่น การหาของป่าหรือมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชนได้โดยไม่ผิดกฎหมาย อีกทั้งชาวบ้านยังมีการรักษาป่าไม้ไม่ให้เสื่อมโทรมเพื่อรักษาให้เป็นต้นน้ำ จึงทำให้ป่าชุมชน

เป็นพื้นที่ที่ยังไม่เคยทำการเกษตรมาก่อนและยังเป็นพื้นที่ที่ปลอดสารตกค้างทางการเกษตรอีกด้วย ดังนั้นการศึกษาการสำรวจพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อใช้เป็นแหล่งในการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร สำหรับศึกษานี้ได้เลือกพื้นที่ป่าชุมชนของบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าชุมชนที่มีระบบการจัดการและระบบโครงสร้างของบุคคลที่ชัดเจน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจพืชสมุนไพรที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาโอกาสในการใช้พื้นที่ป่าชุมชนในการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Design) เป็นการศึกษาพืชสมุนไพรที่ขึ้นตามธรรมชาติและพบในพื้นที่ป่าชุมชนของพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย โดยการศึกษาแบบสำรวจเจาะลึกและสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม โดยทำการศึกษาค้นคว้าตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive) เพื่อศึกษาโอกาสในการใช้พื้นที่ในการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ป่าชุมชนแบบเจาะจง (Purposive) โดยเลือกพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งการคัดเลือกพื้นที่ดังกล่าว เคยมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีระบบการจัดการและโครงสร้างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดูแลและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่ชัดเจน จึงได้นำมาใช้เป็นพื้นที่ที่ศึกษา และกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยสมาชิกป่าชุมชนที่มีทั้งส่วนร่วมการออกกฎเกณฑ์เข้าพื้นที่ป่าชุมชนหรือการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จำนวน 50 คน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างรายได้ในพื้นที่ป่าชุมชน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

จากการศึกษาผู้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารอ้างอิงของกรมป่าไม้ หนังสือที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตและการลงพื้นที่ป่าจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน โดยการ

สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ขึ้นมา 2 ส่วน คือ 1) ส่วนที่เป็นแบบสัมภาษณ์ความเป็นมาของพื้นที่ป่าชุมชน 2) ส่วนที่เป็นแบบสัมภาษณ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน รวมถึงพืชหรือสมุนไพรที่พบเจอในป่าชุมชน มีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบบันทึกสังเกตพฤติกรรม บันทึกเทป และภาพเคลื่อนไหว ขณะสนทนากลุ่ม ตามประเด็นที่ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย และจากการทบทวนวรรณกรรม ใช้แบบบันทึกสังเกตพฤติกรรม บันทึกเทปและภาพขณะสนทนากลุ่ม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการศึกษาตั้งแต่ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Data) ที่เกี่ยวข้อง เอกสารจากกรมป่าไม้ กฎเกณฑ์ของป่าชุมชน การรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field Data) รวมไปถึงแบบสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก เครื่องเขียน เพื่อบันทึกข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาได้จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชนหรือประธานป่าชุมชนเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ซึ่งได้วิเคราะห์เริ่มจากข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลจากภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนจนถึงกระบวนการสังเกตสมุนไพรที่ขึ้นตามธรรมชาติและสรุปผลออกมา เพื่อหาโอกาสใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อผลิตวัตถุดิบสมุนไพร และดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล โดยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)

ผลการวิจัย

1. การสำรวจพืชสมุนไพรที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

การจัดตั้งป่าชุมชนบ้านหัวฝาย เริ่มจากการมีพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้ให้มีสร้างป่าสร้างคน เพื่อให้เป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า อีกทั้งยังส่งเสริมการให้ชาวบ้านในท้องถิ่นมีอาชีพทำมาหากิน และมีพระราชดำริทรงให้ปลูกป่าและปลูกต้นไม้ จึงเสมือนการปลูกชีวิตของผู้คนไปในขณะเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มออกซิเจน เสมือนการปลูกอากาศที่ทุกคนได้

สุดลมหายใจเข้าไป สำหรับการจัดตั้งป่าชุมชนของบ้านหัวฝายนี้มีหน่วยที่เข้ามาให้ความรู้และอบรมเกี่ยวกับเรื่องป่าคือ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร หรือ กอ.รมน. โดยมีการให้ชาวบ้านหัวฝายมีการจัดตั้งโครงสร้างต่าง ๆ ตั้งแต่ ประธานป่าชุมชน รองประธานป่าชุมชน เลขานุการป่าชุมชน เป็นต้น และมีการจัดอบรมเกี่ยวกับเรื่องป่าให้กับชาวบ้านทุกคนที่เป็นสมาชิกด้วย ดังนั้นการเกิดป่าชุมชนของหมู่บ้านหัวฝายจึงเกิดจากการมีพระราชดำริในการจัดตั้งการปลูกป่า โดยให้ชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงมีการจัดการและดูแลป่านั้น ๆ อีกทั้งป่าชุมชนบ้านหัวฝายยังมีการจัดการที่เป็นระบบโดยมีโครงสร้างบุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างชัดเจน

สำหรับพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีลักษณะพื้นที่ป่าผลัดใบ ชนิดป่าเบญจพรรณและมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ลาดชัน หลังจากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน ผู้ศึกษาได้ทำการแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) บริเวณยอดเขาจะพบสมุนไพรมาก สามารถความทนแล้งและต้องการแสงแดดมาก โดยพบพืชสมุนไพรมากจำนวน 21 ชนิด 2) บริเวณกลางเขาจะพบสมุนไพรมากที่มีความต้องการความชื้นสูงและต้องการแสงแดดรำไร โดยพบพืชสมุนไพรมากจำนวน 19 ชนิด และ 3) บริเวณชายป่าและพื้นที่ราบจะพบสมุนไพรมากที่ต้องการความชื้นและต้องการแสงแดดจัด โดยพบพืชสมุนไพรมากจำนวน 12 ชนิด แสดงรายละเอียดในตาราง ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงรายชื่อพืชสมุนไพรที่พบในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านคู อำเภอมือ จังหวัดเชียงราย บริเวณยอดเขาจะพบสมุนไพรที่สามารถความทนแล้งและต้องการแสงแดดมาก โดยพบพืชสมุนไพร จำนวน 21 ชนิด

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	วิสัย
1	กระต่อนป่า	มะตั้นป่า	<i>Sandoricum koetjape</i> Merr.	Meliaceae	ไม่ยืนต้น
2	กาสามปีก	กาจับเหล็ก	<i>Vitex peduncularis</i> Wall.ex Schauer	Lamiaceae	ไม่ยืนต้น
3	ชันทองพญาบาท	มะตูกเหล็ก	<i>Suregada multiflora</i> (A. Juss) Baill	Euphorbiaceae	ไม่ยืนต้น
4	จั่วป่า	จั่วดอกขาว	<i>Bombax anceps</i> Pierre Var.	Bombacaceae	ไม่ยืนต้น
5	ตองแตก	เปกล้าตองแตก	<i>Baliospermum montanum</i> (Willd.) Mull. Arg.	Euphorbiaceae	ไม้พุ่ม
6	ตะคร้อ	มะโจ๊ก	<i>Schleichera oleosa</i> (Lour.) Oken	Sapindaceae	ไม่ยืนต้น
7	ตัวขน	ตัวแดง	<i>Cratoxylum formosum</i> (Jack.) Dyer	Clusiaceae	ไม่ยืนต้น
8	ทองกลาง	เก้าตอง	<i>Erythrina subumbrans</i> (Hassk.) Merr.	Fabaceae	ไม่ยืนต้น
9	ประดู่ป่า	ดู่	<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz	Fabaceae	ไม่ยืนต้น
10	ม่วงเลือด	มะเลือดน้อย	<i>Knema lenta</i> Warb.	Myristiceae	ไม่ยืนต้น
11	มะกล่ำต้น	มะโหกแดง	<i>Adenanthera pavonina</i> L.	Mimosaceae	ไม่ยืนต้น
12	มะกอกเกลื่อน	มะกอกเกลื่อน	<i>Canarium subulatum</i> Guill.	Burseraceae	ไม่ยืนต้น
13	มะขามป้อม	มะกอกเกลื่อน	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	Euphorbiaceae	ไม่ยืนต้น
14	มะแฟน	ปี	<i>Protium serratum</i> (Wall.) Engl	Burseraceae	ไม่ยืนต้น
15	มะหวดเหล้า	สีฮอดน้อย	<i>Lepisanthes rubiginosa</i> (Roxb.) Leenh.	Sapindaceae	ไม้พุ่ม
16	ยมหอม	ยมฝักตาม	<i>Toona ciliata</i> M. Roem.	Meliaceae	ไม่ยืนต้น
17	รักใหญ่	ฮักใหญ่	<i>Gluta usitata</i> (Wall.) Ding Hou.	Anacardiaceae	ไม่ยืนต้น
18	สมอพิเภก	สะมอ	<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.	Combretaceae	ไม่ยืนต้น
19	เสนียด	บัวลาขาว	<i>Justicia adhatoda</i> L.	Acanthaceae	ไม้พุ่ม
20	หมี่เหม็น	มะแยย	<i>Litsea glutinosa</i> (Lour.) C.B. Robinson.	Lauraceae	ไม่ยืนต้น
21	อ้อยช้าง	กูก	<i>Lannea coromandelica</i> (Houtt.) Merr	Anacardiaceae	ไม่ยืนต้น

ตารางที่ 2 แสดงรายชื่อพืชสมุนไพรที่พบในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย บริเวณกลางเขาจะพบสมุนไพรที่มีความต้องการความชื้นสูงและต้องการแสงแดดรำไร โดยพบพืชสมุนไพร จำนวน 19 ชนิด

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	วิสัย
1	กระโดน	ปูยขาว	<i>Careya sphaerica</i> Roxb.	Lecythidaceae	ไม้ยืนต้น
2	กระดังใบ	ตองจ๋วม	<i>Leea indica</i> (Burm.f.) Merr.	Vitaceae	ไม้พุ่ม
3	กวาวเครือขาว	เครือเขาปู่	<i>Pueraria candollei</i> Graham ex Benth. var <i>mirifica</i>	Fabaceae	หัว, เหง้า
4	กำลังควายถึก	เครือเดา	<i>Smilax perfoliata</i> Lour.	Smilacaceae	ไม้ยืนต้น
5	กูดก้านดำ	กูดคี	<i>Adiantum flabellulatum</i> Linn.	Parkeriaceae	เฟิร์น
6	เข็มป่า	เข็มตาไก่	<i>Ixora cibdela</i> Craib.	Rubiaceae	ไม้พุ่ม
7	แคนหางแค่น	แคนหางแค่น	<i>Fernandoa adenophylla</i> (Wall.ex G.Don) Steenis	Bignoniaceae	ไม้ยืนต้น
8	ชะมดคัน	ชะมดคัน	<i>Abelmoschus moschatus</i> Medik.	Malvaceae	ไม้ล้มลุก
9	เถาประสงค์	เครือเขาชน	<i>Streptocaulon juvenas</i> (Lour.) Merr.	Apocynaceae	ไม้เถา
10	เถามวกขาว	เถามวกขาว	<i>Urceola minutiflora</i> (Pierre) D.J.Middleton	Apocynaceae	ไม้เถา
11	นมควาย	บุหงาใหญ่	<i>Uvaria rufa</i> Blume	Annonaceae	ไม้เถา
12	นมวัว	ขี้หนอน	<i>Scleropyrum pentandrum</i> (Dennst.) Mabb.	Annonaceae	ไม้เถา
13	พิลังกาสง	ผักจ้ำแดง	<i>Ardisia polycephala</i> Wall.	Mysinaceae	ไม้พุ่ม
14	มะกาเครือ	หัสสัยเครือ	<i>Bridelia stipularis</i> (L.) Blume	Euphorbiaceae	ไม้ยืนต้น
15	โมก	โมกหลวง	<i>Holarrhena pubescens</i> Wall. ex G. Don	Apocynaceae	ไม้พุ่ม
16	ส้มลม	ส้มลม	<i>Aganonerion polymorphum</i> Spire.	Apocynaceae	ไม้เถา, เลื้อย
17	สร้อยอินทนิล	สร้อยอินทนิล	<i>Thunbergia grandiflora</i> Roxb.	Acanthaceae	ไม้เถา
18	หญ้าลิเภา	ผักกูดก้อง	<i>Lygodium flexuosum</i> (L.) SW.	Lygodiaceae	เฟิร์น
19	เหมือดโลด	เหมือดควาย	<i>Aporosa villosa</i> Lindl. Baill.	Euphorbiaceae	ไม้พุ่ม

ตารางที่ 3 แสดงรายชื่อพืชสมุนไพรที่พบในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านคู้ อำเภอมือเมือง จังหวัดเชียงราย บริเวณชายป่าและพื้นที่ราบจะพบสมุนไพรที่ต้องการความชื้นและต้องการแสงแดดจัด โดยพบพืชสมุนไพร จำนวน 12 ชนิด

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	วิสัย
1	กันปิด	กันปิด	<i>Stephania glandulifera</i> Miers	Menispermaceae	ไม้เถา
2	กรูงเขมา	กรูงเขมา	<i>Cissampelos pareira</i> L.	Menispermaceae	ไม้เถา
3	ขมิ้นเครือ	ขมิ้นเครือ	<i>Arcangelisia flava</i> (L.) Merr.	Menispermaceae	ไม้เถา
4	ข่า	ข่าน้อย	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd	Zingiberaceae	ไม้ล้มลุก
5	ตองแตก	เปล้าตองแตก	<i>Baliospermum</i> <i>montanum</i> (Willd.) Mull. Arg.	Euphorbiaceae	ไม้พุ่ม
6	เถาคันขาว	เถาคันขาว	<i>Parthenocissus</i> <i>quinquefolia</i> (L.) Planch.	Vitidaceae	ไม้เถา
7	เถาพันซ้าย	เถาพันซ้าย	<i>Spatholobus parviflorus</i> (DC.) Kuntze	Fabaceae	ไม้เถา
8	พญารากขาว	พญารากขาว	<i>Desmoscelis villosa</i> (Aubl.) Naudin	Melastomataceae	ไม้พุ่ม
9	รางจืด	หางจืด	<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.	Acanthaceae	ไม้เถา
10	รางแดง	หางแดง	<i>Ventilago denticulata</i> Willd.	Rhamnaceae	ไม้เถา
11	สะค้าน	จะค้าน	<i>Piper ribesoides</i> Wall.	Piperaceae	ไม้เถา
12	ฮ้อสะพาย ควายไวยาว	ฮ้อสะพายควาย	<i>Sphenodesme</i> <i>pentandra</i> Jack.	Rhamnaceae	ไม้เถา

2. การศึกษาโอกาสในการใช้พื้นที่ป่าชุมชนในการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร

จากการศึกษาพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ป่าชุมชน หมายถึง ป่านอกเขตอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชนโดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จาก

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนอย่างสมดุล และยั่งยืน ในอดีตอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติป่าสงวน พ.ศ. 2507 และ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ซึ่งถูกควบคุมในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2562 มีกฎหมายที่สามารถให้ชุมชนดูแลพื้นที่ป่าชุมชนได้อย่างเต็มที่ซึ่งอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ซึ่งกล่าวถึงการออกกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ตามมาตรา 50 จากการประมวลการใช้ประโยชน์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าชุมชนใช้ประโยชน์สำหรับเป็นแหล่งเก็บของป่า ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนในอดีตเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งอาหารโดยการเข้าไปเก็บของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด รวมไปถึงฟืนหรือถ่านเพื่อนำมาใช้ในครัวเรือน การเก็บของป่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ การเก็บของป่าที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าชุมชนอยู่แล้วและการเก็บของป่าที่เกิดจากการปลูกขึ้นมาใหม่ ซึ่งการเก็บของป่าจากป่าชุมชนนั้นต้องเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืนคือ การไม่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพหรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

จากกฎเกณฑ์ดังกล่าว การเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชน วิเคราะห์ได้ว่าการเข้าไปปลูกสมุนไพรมิในพื้นที่ป่าชุมชนสามารถเข้าไปปลูกและการเก็บเกี่ยวได้ แต่การเข้าออกพื้นที่ป่าชุมชนนั้นต้องเป็นสมาชิกป่าชุมชนทั้งในเรื่องการปลูก การเก็บเกี่ยว เป็นต้น แต่ทั้งนี้การเก็บของป่านั้นยังมีข้อจำกัดในเรื่องการตัดไม้ ทำลายป่า หรือไม้หวงห้ามตามพระราชบัญญัติป่าไม้กำหนดไว้ พื้นที่ป่าชุมชนยังสามารถใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้ให้กับประชาชนทั่วไปและชาวบ้านเพื่อสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติเพื่อความสมดุลและยั่งยืนของป่าชุมชนต่อไป จากการวิเคราะห์เห็นได้ว่า สามารถนำสมุนไพรมิเข้าไปปลูกในพื้นที่ป่าได้ รวมถึงการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรมิในพื้นที่ดังกล่าวได้เพื่อเป็นการฟื้นฟูป่า และสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าวด้วย

จากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ถือว่าเป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีการปนเปื้อนหรือปลอดภัยจากการปนเปื้อน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ยังไม่เคยมีการทำการเกษตรมาก่อน นอกจากนี้ จากการศึกษาพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 แสดงให้เห็นว่าประชาชนหรือสมาชิกของป่าชุมชนสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ป่าชุมชนในการพัฒนาเป็นแหล่งวัตถุดิบพืชสมุนไพรมิได้โดย การเข้าไปเก็บพืชสมุนไพรมิ การเพาะปลูกพืชสมุนไพรมิหรือการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรมิในพื้นที่ดังกล่าว อย่างไรก็ตามการเข้าไปใช้พื้นที่ของป่าชุมชนจะต้องคำนึงถึงความสมดุลและความยั่งยืนของป่าชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้การ

นำสมุนไพรมานำเข้าไปเพาะปลูกในพื้นที่ดังกล่าวจะต้องคำนึงถึงถิ่นอาศัย (Habitat) และสภาพแวดล้อมเพื่อให้เหมาะสมต่อพืชสมุนไพรแต่ละชนิด ตัวอย่างเช่น บริเวณยอดเขาของพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีลักษณะแล้งและมีแดดจัด จึงเหมาะสมกับพืชสมุนไพรที่ทนแล้งและต้องการแดดจัด เช่น มะขามป้อม สมอเทศ สมอไทย สมอพิเภก เป็นต้น

สรุปผลการวิจัย

จากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่า พื้นที่ป่าชุมชนดังกล่าวมีลักษณะภูมิประเทศที่หลากหลาย ได้แก่ บริเวณยอดเขาเป็นพื้นที่ที่มีแดดจัด บริเวณกลางจะเป็นพื้นที่ที่มีความชื้นสูงและแสงแดดรำไรและบริเวณชายป่า และพื้นที่ราบจะมีความชื้นสูงและแสงแดดจัด โดยป่าชุมชนนี้มีพืชสมุนไพรที่ขึ้นตามธรรมชาติ จำนวน 52 ชนิด ซึ่งสามารถจำแนกแบ่งตามวงศ์พืชได้ทั้งหมด 31 วงศ์ โดยพบวงศ์พืชที่มีมากที่สุดอยู่ 1 วงศ์คือ Euphorbiaceae (วงศ์ยางพารา)

นอกจากความหลากหลายทางภูมิประเทศของป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายแล้ว พื้นที่ดังกล่าวยังเป็นพื้นที่ที่ยังไม่เคยทำการเกษตรกรรมมาก่อนจึงไม่มีการปนเปื้อนของสารเคมีซึ่งเหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบพืชสมุนไพร ดังนั้นการจะเข้าไปใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบพืชสมุนไพรจะต้องศึกษาพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ซึ่งพบว่าประชาชนที่เป็นสมาชิกป่าชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวสามารถเข้าไปพัฒนาเป็นแหล่งวัตถุดิบพืชสมุนไพรได้โดยการ 1) เข้าไปเก็บพืชสมุนไพรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ 2) การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรเดิมที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และ 3) การนำพืชสมุนไพรเข้าไปเพาะปลูกใหม่ อย่างไรก็ตามการเข้าไปใช้พื้นที่ป่าชุมชนจะต้องคำนึงถึงสมดุลของป่าชุมชนด้วย

อภิปรายผล

จากยุทธศาสตร์ชาติพัฒนาจากแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2564 เพื่อส่งเสริมให้สมุนไพรเป็นพืชเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับประเทศไทย ส่งผลทำให้ปัจจุบันสมุนไพรมีความต้องการมากจากที่ภาครัฐสนับสนุนให้ประชาชนใช้ยาไทยแทนยาสังเคราะห์เคมี อีกทั้งประเทศไทยมีพื้นที่เหมาะแก่การปลูกพืชสมุนไพรต่าง ๆ

แต่พื้นที่ที่มีในปัจจุบันมีปัญหาเกิดขึ้นจากการสะสมสารเคมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องมาจากการทำการเกษตรที่มีการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชและยากำจัดแมลง

จากปัญหาพื้นที่เกิดการปนเปื้อนทำให้ผู้ศึกษามองหาพื้นที่ที่ปลอดภัยจากสารตกค้างทางการเกษตร จึงได้เลือกพื้นที่ป่า แต่พื้นที่ป่าในปัจจุบันมีกฎหมายควบคุมอย่างเข้มงวดทำให้การเข้าไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ แต่ทั้งนี้ยังมีพื้นที่ที่รัฐบาลได้แก้ไขกฎหมายให้ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ได้ คือ พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การควบคุมของพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าชุมชนสามารถให้สมาชิกป่าชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ได้ เช่น การเก็บของป่า ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ การเก็บของป่าที่เกิดขึ้นเองหรือมีอยู่ในป่าชุมชนอยู่แล้วและการเก็บของป่าที่เกิดจากการปลูกขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกให้แก่คนชุมชนเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่า (พระราชบัญญัติป่าชุมชน, 2562) จากการใช้ประโยชน์พื้นที่ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงโอกาสของการนำสมุนไพรเข้าไปปลูกได้ในพื้นที่ป่าชุมชนได้ อย่างไรก็ตามการเข้าไปใช้พื้นที่ป่าชุมชนจะต้องได้รับอนุญาตและอยู่ภายใต้การควบคุมการดูแลของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน และสมุนไพรที่จะนำเข้าไปปลูกจะต้องวิเคราะห์สภาพแวดล้อม วิสัยของพืชบริเวณป่าชุมชนนั้น ๆ หรือวิเคราะห์จากสมุนไพรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

จากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่า มีสมุนไพรที่พบเห็นในพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 52 ชนิด จึงได้จัดแบ่งตามวงศ์พืชได้ทั้งหมด 31 วงศ์ ซึ่งพบวงศ์พืชที่มีมากที่สุดอยู่ 1 วงศ์คือ Euphorbiaceae (วงศ์ยางพารา) โดย วงศ์ Euphorbiaceae เป็นพืชที่เจริญเติบโตในที่ชุ่มชื้นและแห้งแล้ง มีลักษณะเป็นของเหลวใสและมีน้ำยางสีขาวขุ่นเหมือนน้ำมัน (กองกานดา ชยามฤต, 2548) ทั้งนี้สมาชิกของป่าชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ตามข้อตกลงของสมาชิกป่าชุมชนทุกคนได้ และพืชในวงศ์ Euphorbiaceae มีสรรพคุณเด่น คือ สามารถใช้ดับร้อน แก้พิษ ขับน้ำมัน แก้ขึ้นแก้มผื่น ซึ่งสมาชิกของป่าชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการรักษาดังกล่าวได้ด้วย อีกทั้งยังเป็นสมุนไพรที่ปลอดภัยจากสารตกค้างทางการเกษตรด้วย อย่างไรก็ตามการนำพืชสมุนไพรเข้ามาปลูกใหม่ในพื้นที่ดังกล่าวจะต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับในการเข้าไปใช้ป่าชุมชนในแต่ละพื้นที่ รวมถึงการวิเคราะห์ศักยภาพหรือความพร้อมของแต่ละพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ สภาพอากาศ ระบบนิเวศและปริมาณน้ำ รวมถึงการศึกษาถิ่นอาศัยและ

สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของพืชสมุนไพรแต่ละชนิดจึงจะทำให้สามารถพัฒนาแหล่งวัตถุดิบสมุนไพรในป่าชุมชนได้

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เพื่อหาโอกาสในการใช้พื้นที่ในการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร เพื่อใช้ประกอบในตำรับยาสมุนไพร ซึ่งเป็นการสำรวจสมุนไพรที่ขึ้นจากธรรมชาติเพื่อหาโอกาสในการผลิตวัตถุดิบที่ต้องการได้ สำหรับพื้นที่ป่าชุมชนในพื้นที่อื่นได้ ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของพื้นที่ป่าชุมชนบริเวณอื่นด้วย เช่น สมุนไพรที่ขึ้นตามธรรมชาติบริเวณ ความสูง สภาพอากาศ สภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ยิ่งยง เทาประเสริฐ และอาจารย์นคร จันตะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือกทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ ความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ และนายดุลเดช ยะรินทร์ ประธานป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการพาเดินสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวฝาย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

เอกสารอ้างอิง

- ก่องกานดา ชยามฤต. (2548). **ลักษณะประจำวงศ์พรรณไม้ เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- พระราชบัญญัติป่าชุมชน พุทธศักราช 2562. (2562, 29 พฤษภาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก. หน้า 71-103.
- พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2562 (2562, 16 เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 136 ตอนที่ 50. หน้า 106-110.
- พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507. (2507, 28 เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 81 ตอนที่ 38. หน้า 263-285.

พระราชบัญญัติสวนป่า พุทธศักราช 2535. (2535, 13 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109 ตอนที่ 20. หน้า 1-7.

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504. (2504, 3 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 78 ตอนที่ 80. หน้า 1071-1081.

สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2561). **คู่มือหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนตำรับยาแผนโบราณ**. สืบค้นเมื่อ 29 มีนาคม 2563, จาก <http://www.fda.moph.go.th>.